

Yorumlayıcı Yapısal Modelleme (YYM) ile Ardahan İli Turizmde Topluluk Kapasitesi Oluşturmayı (TKO) Sınırlayan Engellerin Analizi

Analysis of Barriers Limiting Community Capacity Building (CCB) in Ardahan Province Tourism with Interpretive Structural Modeling (ISM)

Kuttusi ZORLU¹, Volkan DEDE², Selim ERASLAN³

^{1,2}Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Ardahan
³Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Gümüşhane.

ORCID:

K.Z.: 0000-0001-8924-6549.
V.D.: 0000-0003-4523-1390.
S.E.: 0000-0002-7574-6961.

Corresponding Author:

Kuttusi ZORLU

Email:

kuttusizorlu@ardahan.edu.tr

Citation: Zorlu, K., Dede, V., Eraslan, S. (2022). Yorumlayıcı Yapısal Modelleme (YYM) ile Ardahan İli Turizmde Topluluk Kapasitesi Oluşturmayı (TKO) Sınırlayan Engellerin Analizi. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 12 (2):235-251.

Submitted: 18.11.2021

Accepted: 09.12.2021

Özet

Bu çalışmada, Ardahan ili turizm gelişiminde topluluk kapasitesi oluşturulmayı (TKO) sınırlayan engellerin belirlenerek, modellenmesi ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla saha çalışmaları, uzman görüşleri ve kapsamlı literatür incelemesiyle, Ardahan ilinde TKO'yu sınırlayan 15 engel tespit edilmiştir. Bu engeller arasındaki karmaşık nedensel ilişkileri açıklamak için YYM (Yapısal Yorumlayıcı Modelleme) kullanılarak bir çerçeve geliştirilmiştir. YYM sonuçlarına göre; E3 (Eğitim eksikliği), E7 (Devlet desteğinin olmaması), E8 (Mali kaynak eksikliği), E10 (Turizmde yerel lider eksikliği) ve E15 (Turizm uzmanlığının olmaması)'in Ardahan ilinde TKO'yu sınırlayan en temel engeller olduğu saptanmıştır. Söz konusu engellerin yüksek itici güce sahip olması diğer engellerin oluşumunda da önemli bir paya sahip olması anlamına gelmektedir. Bu nedenle bu engeller üzerinde yapılacak olası bir iyileştirme diğer engellerin de azalmasına neden olacaktır. Araştırmada önerilen metodolojik çerçevenin ve bulguların, teorik bağlamda turizmde TKO literatürüne önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Pratik anlamda ise paydaşlara, Ardahan ilinde turizm gelişiminin planlanması ve yönetilmesine dolaylı olarak katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Topluluk Kapasitesi Oluşturma, Ardahan, YYM, Turizm Gelişimi.

Abstract

In this study, it is aimed to determine, modelling and evaluate the barriers that limit community capacity building (CCB) in tourism development in Ardahan province. For this purpose, were identified with field studies, expert opinions and extensive literature review, 15 barriers limiting CCB in Ardahan province. A framework has been developed using ISM (Structural Interpretive Modeling) to explain the complex causal relationships between these barriers. According to ISM results; E3 (Lack of Education), E7 (Lack of StateSupport), E8 (Lack of Financial Resources), E10 (Lack of Local Leaders in Tourism) and E15 (Lack of Tourism Expertise) were found to be the main barriers limiting CCB in Ardahan province. The fact that these barriers have a high driving power means that they have an important share in the formation of other barriers. For this reason, a possible improvement on these barriers will cause a decrease in other barriers. It is thought that the

methodological framework and findings proposed in there search will make an important contribution to the CCB literature in tourism in a theoretical context. In practical terms, it is thought that it will indirectly contribute to the stakeholders in the planning and management of tourism development in Ardahan.

Keywords: *Community Capacity Building, Ardahan, ISM, Tourism Development.*

1. GİRİŞ

Turizm, birçok topluluk tarafından yerel kalkınmayı teşvik etmek için kullanılan bir kalkınma aracı olarak görülmektedir (Aref, 2011). Fakat geçimlik ekonomilerin hâkim olduğu, gelişmekte olan ülkelerin dağlık ve uzak kırsal alanlarında, turizm gelişiminde çeşitli zorluklar yaşanmaktadır (Sood vd., 2017). Söz konusu alanlarda, topluluk kapasitesi oluşturmanın (bundan sonra TKO olarak anılacaktır), turizm gelişim sürecinin önemli bir bileşeni olduğu belirtilmektedir (Aref ve Redzuan, 2009; Moscardo, 2008; Wu ve Tsai, 2016). TKO, topluluk sakinlerinin turizm faaliyetlerine katılım kapasitesi olarak görülmektedir (Aref, 2011). Başka bir deyişle, TKO'da, turizmde politika oluşturma ve kaynakların nasıl yönetileceğine ilişkin kararlara yerel katılımın teşvik edilmesi söz konusudur (Laverack ve Thangphet, 2009; Moscardo, 2008). Bu anlamda TKO, özellikle kırsal alanlardaki sürdürülebilir turizmde önemli bir faktör olarak kabul edilmektedir (Timothy ve Tosun, 2003). Bu nedenle sosyo-ekonomik yenilenme ve toplumsal bir katılım için strateji olarak görülen turizm gelişiminden ziyade topluluk kapasitesi geliştirilmesine odaklanılmalıdır (Wu ve Tsai, 2016). Bununla birlikte, özellikle gelişmekte olan ülkelerde TKO uygulamalarında çeşitli engellerle karşılaşmaktadır (Moscardo, 2008). Engeller arasında, sivil toplum kurumları, topluluk liderliği, bilgi, kaynak, ağ oluşturma ve devlet desteği eksikliği sayılabilir (Aref, 2011; Koutra ve Edwards, 2012; Wu ve Tsai, 2016). Öte yandan, yerel ve/veya ulusal hükümetler, bilgi ve uzmanlık eksiklikleri nedeniyle, genellikle toplulukları turizm planlamasına dahil etmenin önemini kavramakta yetersiz kalmaktadırlar (Koutra ve Edwards, 2012). Turizm gelişimi için TKO'da karşılaşılan engelleri anlamının önemli olduğu ve bunun da bireylerin, toplulukların ve kuruluşların turizm politikası oluşturma sürecini daha etkin bir şekilde yürütebilmesine katkı sağladığı bilinmektedir (Aref, 2011). Bu bağlamda mevcut çalışmada, Ardahan ilinde turizm gelişiminde karşılaşılan TKO engellerinin modellenmesi ve analiz edilerek değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada Ardahan ilinin seçilmesinin iki gerekçesi mevcuttur: (1) Ardahan ilinin, sürekli göç vermesi ve birçok sosyo-ekonomik göstergeler bakımından ülke ortalamalarının altında yer alması (Akbulak, 2016; SEGE, 2017). (2) Diğer coğrafi faktörler göz ardı edildiğinde, ilin turizme arz oluşturabilecek önemli doğal ve kültürel peyzaj değerlerine sahip olması fakat topluluk kapasitesinin, söz konusu değerleri turizmle kalkınma düzeyinde kullanamamasıdır. Literatürde turizmin çeşitli alt araştırma konularının Ardahan ili özelinde uygulandığı birçok çalışma mevcuttur. Bu çalışmalara; gastronomi turizmi (Çimen, 2016; Özbay vd., 2020), kırsal turizm (Akbulak, 2016), destinasyon markalama (Kılıç, 2020), ekoturizm (Apalı, 2015), turizm algısı (Ayaz ve Parlak, 2019) ve kış turizmi (Akkuş ve Güçtemur, 2021) gibi konularda yapılan çalışmalar örnek gösterilebilir. Söz konusu çalışmalara rağmen turizmde TKO'nun önündeki engelleri analiz eden herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu anlamda mevcut çalışmanın, Ardahan ili turizm gelişiminde TKO'nun önündeki engellere dikkat çekerek literatüre önemli bir katkı sağlaması beklenmektedir. Ayrıca araştırmanın, turizm gelişiminde TKO'nun öneminin anlaşılmasına ve politika belirleyicileri için bir farkındalık oluşturmaya katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ

2.1. Topluluk Kapasitesi Oluşturma (TKO) ve Turizm

Günümüzde kullanılan "kapasite oluşturma" teriminin kökeni teknik yardım ve kalkınma alanında iş birliğiyle ilgilidir (Aref, 2011). Kapasite geliştirme temel olarak bireylerin, organizasyonların veya toplumların belirli bir süre içinde gelişim önceliklerini karşılama becerisini ifade eder (Hilderbrand ve Grindle, 1994). Topluluk kapasitesi oluşturma (TKO) kavramı, insanların ve toplumların, sosyo-ekonomik ve çevresel bağlam koşullarının belirleyici faktör ve göstergeleri ile ilişkili işleri yapabilme yeteneği olarak tanımlanabilir (Aref ve Redzuan, 2009). Başka bir deyişle topluluk kapasitesi, 'bir yörenin beşerî ve sosyal sermayesi ile o yörenin sahip olduğu farklı kaynak yapıları arasındaki etkileşimi konu edinen toplumsal bir paradigmadır' (Yılmaz ve Çalışkan, 2015: 6586). TKG'nin güçlendirilmesi toplulukları güçlendirir, onlara olumlu değişimi etkileme ve zorlukları iyileştirmek için kullanılacak bilgi ve beceriler kazandırır (Ghaderi vd., 2018).

Turizm gelişiminde TKG ise, topluluklardaki insanların turizm faaliyetlerine katılma kapasitesi olarak tanımlanabilir (Aref ve Redzuan, 2009). Turizmde kapasite geliştirme, sürdürülebilir kalkınmanın gerekli bir koşulu olarak görülmekte, özellikle kırsal alanlardaki sürdürülebilir turizmde potansiyel olarak önemli bir faktör olarak kabul edilmektedir (Timothy ve Tosun, 2003). Moscardo (2008)'ya göre turizm için kapasite geliştirme, planlama, bilgi ve farkındalığı artırma ile planların uygulanması gibi çeşitli bileşenleri içermektedir.

TKO konusu çeşitli disiplinler açısından özellikle sağlık, eğitim ve tarım olmak üzere diğer kalkınma alanlarında yaygın olarak incelenmiştir. Kavrama, turizm literatüründe de (Aref, 2011; Aref vd., 2009; Aref ve Redzuan, 2009b; Bourke ve Luloff, 1996; Ghaderi vd., 2018; Laverack ve Thangphet, 2009; Moscardo, 2008; Yılmaz ve Çalışkan, 2015) artan bir ilgi söz konusudur. Bununla birlikte yerel topluluklarda TKG potansiyeline rağmen, kullanımının önünde bir dizi engeller mevcuttur ve turizm geliştirme planlamasında bu engellerin ele alınması gerekmektedir (Aref, 2011). Örneğin Aref (2011) yaptığı çalışmada, İran Şiraz kentinde turizm gelişiminin önündeki TKO engellerini bireysel, organizasyonel ve topluluk olmak üzere 3 ve çeşitli 8 alt düzeye ayırarak analiz etmiş ve en önemli düzeyin organizasyonel, en düşük ise bireysel düzey olduğunu saptamıştır. Bütün alt düzey engeller içerisinde ise bireysel düzey grubuna ait olan bilgi ve beceri eksikliği engelleri en yüksek değere sahip engel olmuştur. Daha sonra ise sırasıyla; kaynak hareketliliği, dış destek ve topluluk liderliği eksikliği engelleri gelmektedir. Yapılan bir başka çalışmada Moscardo (2005), çevre (peripheral) ülkelere ait 40 vaka çalışmasını analiz ederek turizm gelişimindeki zorluklar ve başarıları değerlendirmiştir. Söz konusu ülkelerde TKO açısından turizm eğitiminin en yaygın sorunlardan biri olduğu görülmüştür. Ayrıca kırsal turizm gelişiminde etkili bir turizm liderliğinin; turizm hakkında bilgi, heves, güçlü topluluk ağları ve turizm kararlarına geniş bir yelpazedeki insanları dahil etme yeteneği ile bağlantılı olduğunu saptamıştır (Moscardo, 2005). Aref vd., (2009) İran Şiraz'da turizm gelişiminde TKO için topluluk liderliği düzeyini ölçmek için altı gösterge kullanmışlardır. Analiz bulgularında; turizm geliştirme çabalarında aktif olarak yer alma ile turizm paydaşlarının katılımını teşvik etme ve destekleme en önemli liderlik düzeyleri olarak saptanmıştır. Yukarıda ele alınan TKO literatürüne dayanarak, Ardahan ili turizmde belirlenen TKO engelleri ve bu engeller arasındaki nedensel ilişkilerin analiz edilmesinin önemli olduğu görülmüştür. Nitekim Aref, (2011) turizm gelişiminde TKO engellerinin ele alınması gerektiğini vurgulamıştır.

2.2. Yorumlayıcı Yapısal Model (YYM)

Yorumlayıcı yapısal modelleme (Interpretive Structural Modeling-ISM) veya kısaca YYM, ilk olarak Warfield (1974) tarafından, karmaşık sosyo-ekonomik sistemlerle ilgili sorunları analiz etmek için geliştirilmiş etkili bir modelleme yöntemidir (Aiwerioghene vd., 2021). YYM, birden

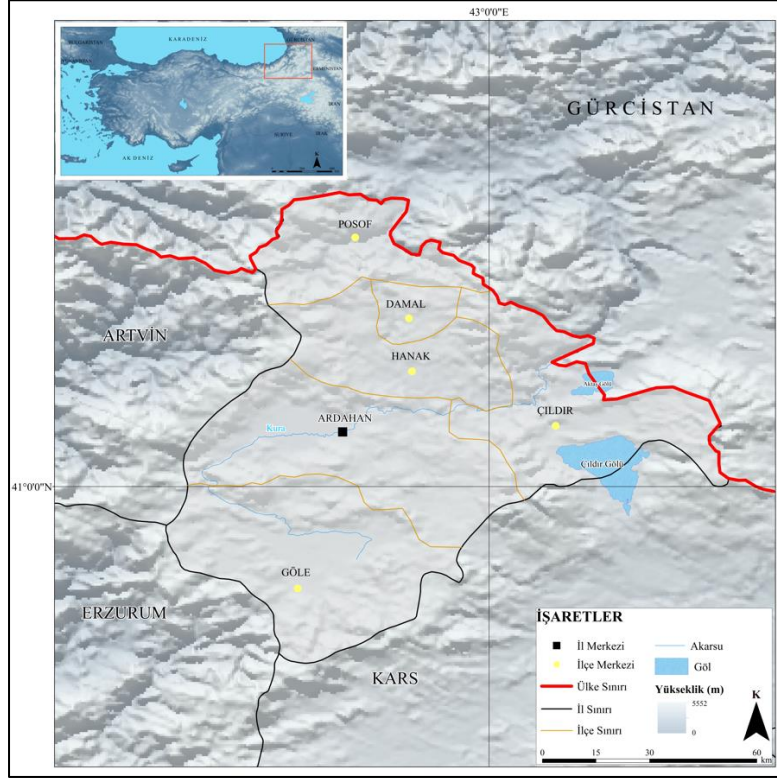
fazla faktöre ve kritere sahip belirsiz ve karmaşık sistem modellerini grafiksel, kolay anlaşılır, açık ve görünür modellere dönüştürmek için kullanılmaktadır (Ansari vd., 2013). Başka bir deyişle, YYM'de temel fikir, uzman bilgisi ve pratik deneyim kullanarak karmaşık bir sistemi birkaç değişkene (alt sistemlere) ayırmaktır (Khan ve Rahman, 2015). YYM metodolojisi yorumlayıcıdır; çünkü değişkenlerin birbirleriyle ilişkilendirme kararı bir grup tarafından belirlenir. Ayrıca ilişki temelinde, karmaşık değişkenler kümesinden genel bir yapı çıkarıldığı içinde yapısaldir (Faisal, 2010). Bu yöntem, çok yönlü konuları organize etmek için üç modelleme dilini; diğer bir deyişle kelimeler, diagraflar ve ayrık matematiği birleştirmektedir (Ansari vd., 2013). YYM analizinin nihai çıktısı, 'sistem değişkenlerini temsil eden düğüm noktalarından ve bu değişkenler arası ilişkilerin yönlerini temsil eden bağlantıları' (Çakırlı vd., 2020) diğer bir ifadeyle diagraf geliştirmektir (Bakhtari vd., 2021).

Literatürde YYM metodolojisi, araştırmacılar tarafından birçok farklı alanda kullanılmıştır. Söz konusu alanlar; atık yönetimi ve geri dönüşüm (Chauhan vd., 2018), enerji (Ansari vd., 2013), inşaat (Shrivastava ve Singla, 2020), Endüstri 4.0 (Bakhtari vd., 2021; Karadayı Usta, 2019), kurumsal kaynak planlama (Çakırlı vd., 2020), tedarik ve lojistik (Ali vd., 2018; Çalışkan, 2020; Faisal, 2010; Govindan vd., 2012; Ünlü ve Tosun, 2018), imalat ve depolama (Chandramowli vd., 2011; Malek ve Desai, 2019), emeklilik planlama (Kumar vd., 2019), çevre yönetimi (Yang ve Zhang, 2017) ve e-ticaret (Valmohammadi ve Dashti, 2016) gibi. Turizm alanında ise YYM, bazı araştırmacılar (Aiwerioghene vd., 2021; Sadeh ve Garkaz, 2019; Yadav vd., 2018) tarafından kullanılmıştır. Fakat literatürde YYM'nin turizmde TKO özelinde kullanımına rastlanılmamıştır. Bu anlamda mevcut araştırmanın literatüre önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

3. MATERYAL VE METOT

3.1. Araştırma Sahası (Ardahan İli)

Araştırmada saha olarak Ardahan ili seçilmiştir. Ardahan, Doğu Anadolu Bölgesinin kuzeydoğu kısmında yer alan ve Gürcistan'a sınırı olan bir ilimizdir (Şekil 1). İlin sahip olduğu fiziki coğrafya şartlarının (Topografya ve iklim), beşerî coğrafyasını (Yerleşme, ulaşım ve ekonomik faaliyetler vb.) önemli ölçüde etkilediği bilinmektedir. Söz konusu etkiler genellikle olumsuz yönde olmuştur.

Şekil 1. Ardahan İli Yer Bulduru Haritası

Turizm açısından Ardahan ili birçok doğal, tarihi ve kültürel arza sahiptir (Akbulak, 2016; Çimen, 2014). Mevcut çekicilikler farklı turizm türlerine (Kış turizmi, yayla turizmi, gastronomi turizmi, kırsal turizm, doğa turizmi vb.) kaynak oluşturmaktadır. Söz konusu kaynaklara rağmen Ardahan ilinde turizm sektörü istenilen düzeyde gelişim gösterememiştir. Bu durumun nedenlerinin başında, şüphesiz zayıf altyapı ve yatırım eksikliği gelmektedir. Ayrıca, il genelinde kırsal olarak yürütülebilecek bir turizm türü için topluluk kapasitesi oluşturamamada turizm gelişimini engellemektedir. Nitekim Ardahan ilindeki yerel topluluklar turizm sektörüne özellikle de turizm gelişiminin sosyo-ekonomik katkısına yabancı kalmıştır. Bu nedenle Ardahan ilinde turizm gelişiminin TKO ile desteklenmesi gerekmektedir. TKO, Ardahan ilinde turizm gelişimi için uygun bir çözüm önerisi oluşturabilir.

3.2. Yorumlayıcı Yapısal Modelleme (YYM) Metodolojisi

YYM metodolojisinin kavramsal çerçevesi literatür değerlendirmesi başlığı altında verildiği için bu bölümde sadece YYM'nin uygulama aşamalarına yer verilmiştir. YYM metodolojisinde yer alan adımlar aşağıdaki gibidir:

1. **Aşama:** YYM ilk aşamasını incelenecek değişkenlerin yani kriterlerin belirlenmesi,

2. **Aşama:** Belirlenen kriterler arasında bağlamsal ilişkilerin oluşturulması,

3. **Aşama:** Değişkenler arasındaki ikili ilişkileri göstermek için yapısal-kendinden-etkileşimli matrisin (YKEM) (Structural-Self-Interaction-Matrix-SSIM) geliştirilmesidir. Bu aşamada, belirlenen bir grup (katılımcılar), değişkenler arasındaki ikili ilişkiye karar vermektedir (Chauhan vd., 2021). Bu aşamada herhangi iki öge (i ve j) arasındaki ilişki ve ilişkinin yönü belirlenmeye çalışılır (Chauhan vd., 2021). i ve j ögeleri arasındaki ilişkinin yönünü belirlemek için kullanılan dört sembol aşağıda verilmiştir: (Khan ve Rahman, 2016; Çakırlı vd., 2020; Aiwerioghene vd., 2021).

- $V = i$ değişkeni j değişkenini etkilemektedir (tek yönlü ilişki),
- $A = j$ değişkeni i değişkenini etkilemektedir (tek yönlü ilişki),

- $X = i$ ve j değişkenleri birbirlerini etkilemektedir (çift yönlü ilişki),
- $O = i$ ve j değişkenleri birbirini etkilememektedir.

4. Aşama: Bir önceki adımda geliştirilen YKEM'den yararlanılarak başlangıç erişilebilirlik matrisi (BEM) oluşturulmaktadır. Daha sonra ise elde edilen matris geçişlilik açısından incelendikten sonra, nihai erişilebilirlik matrisi (NEM) geliştirilir. YKEM öğelerinin yani ikili öğelerin, 1 ve 0 ile değiştirilmesi aşağıdaki kurallar uygulanarak yapılmaktadır:

- YKEM'deki (i, j) değeri V ise erişilebilirlik matrisindeki (i, j) değeri 1 olur ve (j, i) değeri 0 olur,
- YKEM'deki (i, j) değeri A ise erişilebilirlik matrisindeki (i, j) değeri 0 olur ve (j, i) değeri 1 olur,
- YKEM'deki (i, j) değeri X ise erişilebilirlik matrisindeki (i, j) değeri 1 olur ve (j, i) değeri de 1 olur,
- YKEM'deki (i, j) değeri O ise erişilebilirlik matrisindeki (i, j) değeri 0 olur ve (j, i) değeri de 0 olur (Yadav vd., 2018; Ünlü ve Tosun, 2018).

5. Aşama: Bir önceki aşamada elde edilen NEM'in çeşitli seviyelere bölünmesi ve konik matrisinin geliştirilmesi işlemleri gerçekleştirilir.

6. Aşama: Elde edilen konik matris temelinde yönlendirilmiş grafiğin veya diagrafin geliştirilmesi. İlk diagrafa, geçişlilik kuralları da dahil edilmektedir.

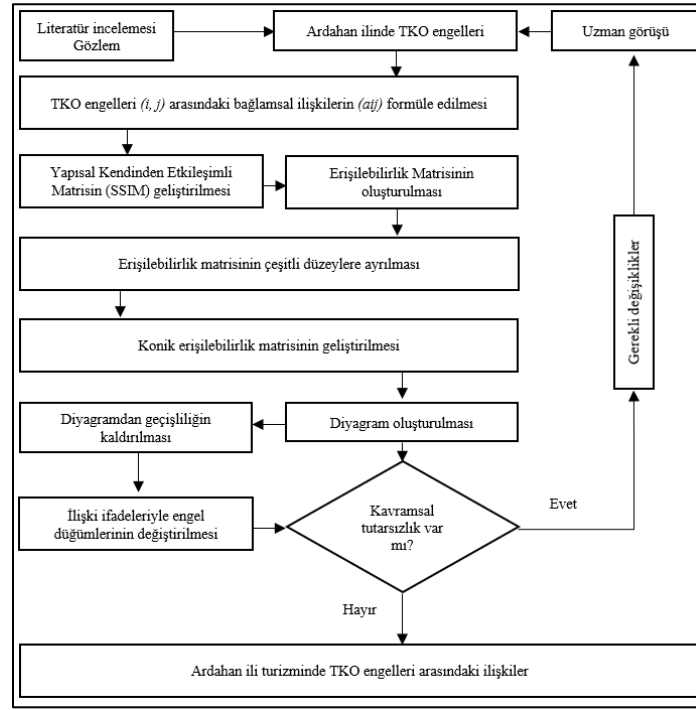
7. Aşama: Elde edilen yönlendirilmiş grafiği nihai bir YYM'ye dönüştürmek için faktör düğümlerinin ifadelerle değiştirilmesidir. Bu aşamada geçişlilik kuralları diagrafa dahil edilmemektedir.

8. Aşama: Geliştirilen YYM'nin kavramsal tutarsızlığının kontrol edilmesi ve gerekli modifikasyonların yapılması.

9. Aşama: Sürecin son aşamasında MICMAC (Matriced' Impacts Croise's Multiplication Applique'e a' un Classement) analizi uygulanır. MICMAC analizi kullanılan değişkenleri, itici ve bağımlılık güçlerine göre; (I) otonom engeller, (II) bağımlı engeller, (III) bağlantılı engeller ve (IV) bağımsız engeller olmak üzere sınıflandırılması işlemidir (Ali vd., 2018).

4. YYM'İN ARDAHAN ÖRNEĞİNE UYGULANMASI

Araştırmada, Ardahan ili turizm gelişiminde TKO'nun önündeki engellerin belirlenmesi, modellenmesi ve analiz edilerek değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, Ardahan'da turizm gelişiminde etkili olan TKO'nun önündeki engellerin belirlenebilmesi için literatür incelemesi, saha araştırması ve uzman görüşlerinden yararlanılmıştır. Söz konusu engeller arasındaki hiyerarşik ilişkileri açıklamak için yapısal yorumlayıcı modelleme (YYM) ve bu engellerin, itici ve bağımlılık gücüne göre sınıflandırılmasında MICMAC analizleri kullanılmıştır. Uygulamanın aşamaları aşağıdaki alt bölümlerde detaylı olarak açıklanmıştır (Şekil 2).

Şekil 2. YYM Uygulamasının Metodolojik Akışı

4.1. TKO Faktörlerinin Belirlenmesi

Turizm gelişimi ve planlamasında TKO engellerinin önemli olduğu bilinmektedir. Nitekim Aref (2011) İran Şiraz kentinde yaptığı çalışmada 3 ana ve 8 alt düzeyde toplamda 55 TKO engelini değerlendirmiştir. Mevcut çalışmada ise 15 adet TKO engeli Aref'ten (2011) uyarlanarak, Ardahan ilinde turizm gelişimi perspektifinden değerlendirilmiştir. Belirlenen engeller Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Aref'in (2011) TKO Engelleri

TKO'yu Sınırlayan Faktörler	
1	Toplum katılım eksikliği
2	Paydaşlar arasında ilgi eksikliği
3	Eğitim eksikliği
4	Turizm kurumlarıyla koordinasyon eksikliği
5	Turizm bilgisi eksikliği
6	Tutarsız politikalar
7	Devlet desteğinin olmaması
8	Mali kaynak eksikliği
9	Tanıtım eksikliği
10	Turizmde yerel lider eksikliği
11	Yerel kuruluşlarla koordinasyon eksikliği
12	Uzun vadeli planlama eksikliği
13	Yetersiz turizm hizmetleri
14	Turizmde pazar bilgisi eksikliği
15	Turizm uzmanlığının olmaması

4.2. Yapısal Kendinden Etkileşimli Matrisin (YKEM) Geliştirilmesi

YYM yöntemindeki bir sonraki aşama, değişkenler arasında bağlamsal ilişkiler kurmada uzman görüşlerinin dikkate alınmasıdır (Ravi ve Shankar, 2005). Metodolojinin veri toplama aşamasında, yanıtlayanların niceliğinden çok yanıtların kalitesi önemlidir; bu nedenle, anket için genellikle birkaç bilgili ve deneyimli uzmana ihtiyaç duyulmaktadır (Saka ve Chan, 2020).

Yorumlayıcı Yapısal Modelleme (YYM) ile Ardahan ili Turizmde Topluluk Kapasitesi Oluşturmayı (TKO) Sınırlayan Engellerin Analizi

Ardahan ili ve turizmi hakkında bilgi ve deneyim sahibi olan araştırmannın yazarları, metodolojik kurallara dayanarak TKO'yu engelleyen 15 değişken arasındaki karşılıklı ilişkileri değerlendirerek sonuçlandırmışlardır. Süreç sonunda Tablo 2'de sunulan bağlamsal ilişki matrisi (YKEM) geliştirilmiştir. Değişkenlerin karşılaştırmalarında, V, A, X ve O kuralları uygulanmıştır.

Tablo 2. Yapısal Kendinden Etkileşimli Matrisi (YKEM) Geliştirilmesi

TKO Engelleri	<i>E</i> ₁₅	<i>E</i> ₁₄	<i>E</i> ₁₃	<i>E</i> ₁₂	<i>E</i> ₁₁	<i>E</i> ₁₀	<i>E</i> ₉	<i>E</i> ₈	<i>E</i> ₇	<i>E</i> ₆	<i>E</i> ₅	<i>E</i> ₄	<i>E</i> ₃	<i>E</i> ₂	<i>E</i> ₁
<i>E</i> ₁	O	O	O	A	A	A	O	O	O	A	A	A	O	A	X
<i>E</i> ₂	A	O	O	O	V	A	O	O	O	A	A	V	A	X	
<i>E</i> ₃	V	V	O	V	O	V	O	A	A	A	V	O	X		
<i>E</i> ₄	A	O	O	V	X	A	V	O	O	A	A	X			
<i>E</i> ₅	X	V	O	V	O	V	V	O	O	O	X				
<i>E</i> ₆	A	O	V	X	V	A	V	X	V	X					
<i>E</i> ₇	O	O	V	V	V	O	V	V	X						
<i>E</i> ₈	O	O	V	V	O	O	V	X							
<i>E</i> ₉	A	X	A	A	A	A	X								
<i>E</i> ₁₀	X	V	O	V	V	X									
<i>E</i> ₁₁	A	V	O	X	X										
<i>E</i> ₁₂	A	A	O	X											
<i>E</i> ₁₃	O	O	X												
<i>E</i> ₁₄	A	X													
<i>E</i> ₁₅	X														

4.3. Erişilebilirlik Matrisi

Bu adımda, YKEM'de yer alan; X, A, V ve O harflerinin yerine metodolojik kurallara göre 1 ve 0 getirilerek başlangıç erişilebilirlik matrisi olarak adlandırılan ikili bir matris elde edilmiştir (Tablo 3).

Tablo 3. Başlangıç Erişilebilirlik Matrisi

TKO Engelleri	<i>E</i> ₁	<i>E</i> ₂	<i>E</i> ₃	<i>E</i> ₄	<i>E</i> ₅	<i>E</i> ₆	<i>E</i> ₇	<i>E</i> ₈	<i>E</i> ₉	<i>E</i> ₁₀	<i>E</i> ₁₁	<i>E</i> ₁₂	<i>E</i> ₁₃	<i>E</i> ₁₄	<i>E</i> ₁₅
<i>E</i> ₁	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
<i>E</i> ₂	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
<i>E</i> ₃	0	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	1	0	1	1
<i>E</i> ₄	1	0	0	1	1	1	0	0	1	0	1	1	0	0	0
<i>E</i> ₅	1	1	0	1	1	0	0	0	1	1	0	1	0	1	1
<i>E</i> ₆	1	1	1	1	0	1	1	1	1	0	1	1	1	0	0
<i>E</i> ₇	0	0	1	0	0	0	1	1	1	0	1	1	1	0	0
<i>E</i> ₈	0	0	1	0	0	1	0	1	1	0	0	1	1	0	0
<i>E</i> ₉	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0
<i>E</i> ₁₀	1	1	0	1	0	1	0	0	1	1	1	1	0	1	1
<i>E</i> ₁₁	1	0	0	1	0	0	0	0	1	0	1	1	0	1	0
<i>E</i> ₁₂	1	0	0	0	0	1	0	0	1	0	1	1	0	0	0
<i>E</i> ₁₃	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0
<i>E</i> ₁₄	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	1	0
<i>E</i> ₁₅	0	1	0	1	1	1	0	0	1	1	1	1	0	1	1

Başlangıç erişilebilirlik matrisinden sonra elde edilen matris geçişlilik kuralı açısından incelenir. Örneğin, başlangıç erişilebilirlik matrisinde şayet 2 → 5 ve 5 → 7 gibi kriterleri arasında bir ilişki varsa, dolayısıyla geçişlilik açısından 2 → 7 arasında da bir ilişki olması beklenir. Daha sonra, YYM analizinin altıncı adımında açıklandığı gibi geçişlilik kontrol edilerek ve geçişlilik kuralı kullanılarak Tablo 4'te sunulan nihai erişilebilirlik matrisi elde edilir (Bakhtari vd., 2021).

Tablo 4'te geçişlilik kuralı dikkate alınarak bazı hücrelerdeki "0" değeri "1" değeri ile değiştirilmiştir. Değiştirilen değerler Tablo 4'ün altında notla açıklanmıştır. Nihai erişilebilirlik matrisinde satır ve sütunlar toplanarak her değişkene ait itici ve bağımlılık güçleri elde edilir (Ali vd., 2018). Elde edilen bu değerler metodolojinin son aşamasındaki MICMAC analizinde kullanılmaktadır. İtici güç, diğer değişkenleri yönlendirebilen değişkenin gücü anlamına gelirken, bağımlılık gücü ise diğer değişkene bağımlılığı gösterir, yani itici değişkenden kolayca etkilenir (Ali vd., 2018).

Tablo 4. Nihai Erişilebilirlik Matrisi

TKO Engelleri	E_1	E_2	E_3	E_4	E_5	E_6	E_7	E_8	E_9	E_{10}	E_{11}	E_{12}	E_{13}	E_{14}	E_{15}	İtici Gücü
E_1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
E_2	1	1	0	1	1*	1*	0	0	1*	0	1	1*	0	1*	0	9
E_3	1*	1*	1	1*	1	1*	0	0	1*	1	1*	1	0	1	1	12
E_4	1	1*	1*	1	1	1	1*	1*	1	1*	1	1	1*	1*	1*	15
E_5	1	1	1*	1	1	1*	0	1*	1	1	1*	1	1*	1	1	14
E_6	1	1	1	1	1*	1	1	1	1	1*	1	1	1	1*	1*	15
E_7	1*	0	1	1*	1*	1*	1	1	1	1*	1	1	1	1*	1*	14
E_8	1*	1*	1	1*	1*	1	1*	1	1	1*	1*	1	1	1*	1*	15
E_9	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1*	0	1	0	3
E_{10}	1	1	1*	1	1*	1	1*	1*	1	1	1	1	1*	1	1	15
E_{11}	1	0	0	1	1*	1*	0	0	1	0	1	1	0	1	0	8
E_{12}	1	1*	1*	1*	0	1	1*	1*	1	0	1	1	1*	1*	0	12
E_{13}	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	1*	0	3
E_{14}	1*	0	0	0	0	1*	0	0	1	0	1*	1	0	1	0	6
E_{15}	1*	1	1*	1	1	1	1*	1*	1	1	1	1	1*	1	1	15
Bağımlılık Gücü	13	9	9	11	10	12	7	8	14	8	12	13	9	14	8	157

*Geçişlilik dikkate alındıktan sonraki değer anlamına gelir.

4.4. Seviye Bölümlenme ve Konik Matris Geliştirme

YYM yönteminin bir sonraki adımı, nihai erişilebilirlik matrisini itici ve bağımlılık güçlerine göre çeşitli seviyelere ayırmaktır (Yadav vd., 2018). Bu işlemdeki amaç, her bir değişkenin sırasını belirlemeye yöneliktir. Seviye bölümlenme; erişilebilirlik, öncü ve kesişim kümeleri bulunarak gerçekleştirilir (Ali vd., 2018). Her bir TKO engeli için erişilebilirlik ve öncü kümeleri Tablo 4 referans alınarak elde edilir. Erişilebilirlik kümesi bir değişkenin etkilediği tüm değişkenlerden oluşurken, öncü küme ise bir değişkeni etkileyen tüm değişkenlerin oluşturduğu kümedir (Çalışkan, 2020). Daha sonra, tüm değişkenler için elde edilen erişilebilirlik ve öncü kümeleri, kesişim kümesinin türetilmesini sağlar. Bu sayede seviyelendirme işlemi gerçekleşmiş olur (Tablo 5-6).

Yorumlayıcı Yapısal Modelleme (YYM) ile Ardahan ili Turizmde Topluluk Kapasitesi Oluşturmayı (TKO) Sınırlayan Engellerin Analizi

Tablo 5. Seviye Bölümleme (Yineleme I)

Engeller	Erişilebilirlik Kümesi (Reachability Set)	Öncül Kümesi (Antecedent Set)	Kesişim Kümesi (Intersection Set)	Seviye
<i>E</i> ₁	1	1,2,3,4,5,6,7,8,10,11,12,15	1	I
<i>E</i> ₂	1,2,4,5,6,9,11,12,14	2,3,4,5,6,8,10,12,15	2,4,5,6,12	
<i>E</i> ₃	1,2,3,4,5,6,9,10,11,12,14,15	3,4,6,7,8,10,12,15	3,4,6,10,12,15	
<i>E</i> ₄	1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15	2,3,4,5,6,7,8,10,11,12,15	2,3,4,5,6,7,8,10,11,12,15	
<i>E</i> ₅	1,2,3,4,5,6,8,9,10,11,12,13,14,15	2,3,4,5,6,7,8,10,11,15	2,3,4,5,6,8,10,11,15	
<i>E</i> ₆	1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15	2,3,4,5,6,7,8,10,11,12,15	2,3,4,5,6,7,8,10,11,12,15	
<i>E</i> ₇	1,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15	4,6,7,8,10,12,15	4,6,7,8,10,12,15	
<i>E</i> ₈	1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15	4,5,6,7,8,10,12,15	4,5,6,7,8,10,12,15	
<i>E</i> ₉	9,12,14	2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15	9,12,14	I
<i>E</i> ₁₀	1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15	3,4,5,6,7,8,10,15	3,4,5,7,8,10,15	
<i>E</i> ₁₁	1,4,5,6,9,11,12,14	2,3,4,5,6,7,8,10,11,12,14,15	4,5,6,11,12,14	
<i>E</i> ₁₂	1,2,3,4,6,7,8,9,11,12,13,14	2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,14,15	2,3,4,6,7,8,9,11,12,14	
<i>E</i> ₁₃	9,13,14	4,5,6,7,8,10,12,13,15	13	
<i>E</i> ₁₄	1,6,9,11,12,14	2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15	6,9,11,12,14	
<i>E</i> ₁₅	1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15	3,4,5,6,7,8,10,15	3,4,5,6,7,8,10,15	

Eşit erişilebilirlik ve kesişim kümesine sahip olan değişkenler seviye I olarak atanır ve YYM'nin en üst seviyesini oluşturur. Diğer aşamalarda ise seviyelendirilen değişkenler diğer kümelerden çıkartılarak aynı işlem yinelenir ve diğer seviyeler belirlenir (Çalışkan, 2020). Araştırmanın modelinde 4 farklı seviye elde edildiği için söz konusu işlem 4 kez yinelenmiş ve nihai seviye bölümleme sonucu Tablo 6'da sunulmuştur. Bu seviyeler, diyagramın ve YYM'nin tasarlanmasında kullanılmaktadır.

Tablo 6. Seviye Bölümleme (Yineleme II-IV)

Engeller	Erişilebilirlik Kümesi (Reachability Set)	Öncül Kümesi (Antecedent Set)	Kesişim Kümesi (Intersection Set)	Seviye
<i>E</i> ₁	1	1,2,3,4,5,6,7,8,10,11,12,15	1	I
<i>E</i> ₂	1,2,4,5,6,9,11,12,14	2,3,4,5,6,8,10,12,15	2,4,5,6,12	III
<i>E</i> ₃	1,2,3,4,5,6,9,10,11,12,14,15	3,4,6,7,8,10,12,15	3,4,6,10,12,15	IV
<i>E</i> ₄	1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15	2,3,4,5,6,7,8,10,11,12,15	2,3,4,5,6,7,8,10,11,12,15	III
<i>E</i> ₅	1,2,3,4,5,6,8,9,10,11,12,13,14,15	2,3,4,5,6,7,8,10,11,15	2,3,4,5,6,8,10,11,15	III
<i>E</i> ₆	1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15	2,3,4,5,6,7,8,10,11,12,15	2,3,4,5,6,7,8,10,11,12,15	III
<i>E</i> ₇	1,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15	4,6,7,8,10,12,15	4,6,7,8,10,12,15	IV
<i>E</i> ₈	1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15	4,5,6,7,8,10,12,15	4,5,6,7,8,10,12,15	IV
<i>E</i> ₉	9,12,14	2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15	9,12,14	I
<i>E</i> ₁₀	1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15	3,4,5,6,7,8,10,15	3,4,5,7,8,10,15	IV
<i>E</i> ₁₁	1,4,5,6,9,11,12,14	2,3,4,5,6,7,8,10,11,12,14,15	4,5,6,11,12,14	II
<i>E</i> ₁₂	1,2,3,4,6,7,8,9,11,12,13,14	2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,14,15	2,3,4,6,7,8,9,11,12,14	III
<i>E</i> ₁₃	9,13,14	4,5,6,7,8,10,12,13,15	13	II
<i>E</i> ₁₄	1,6,9,11,12,14	2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15	6,9,11,12,14	II
<i>E</i> ₁₅	1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15	3,4,5,6,7,8,10,15	3,4,5,6,7,8,10,15	IV

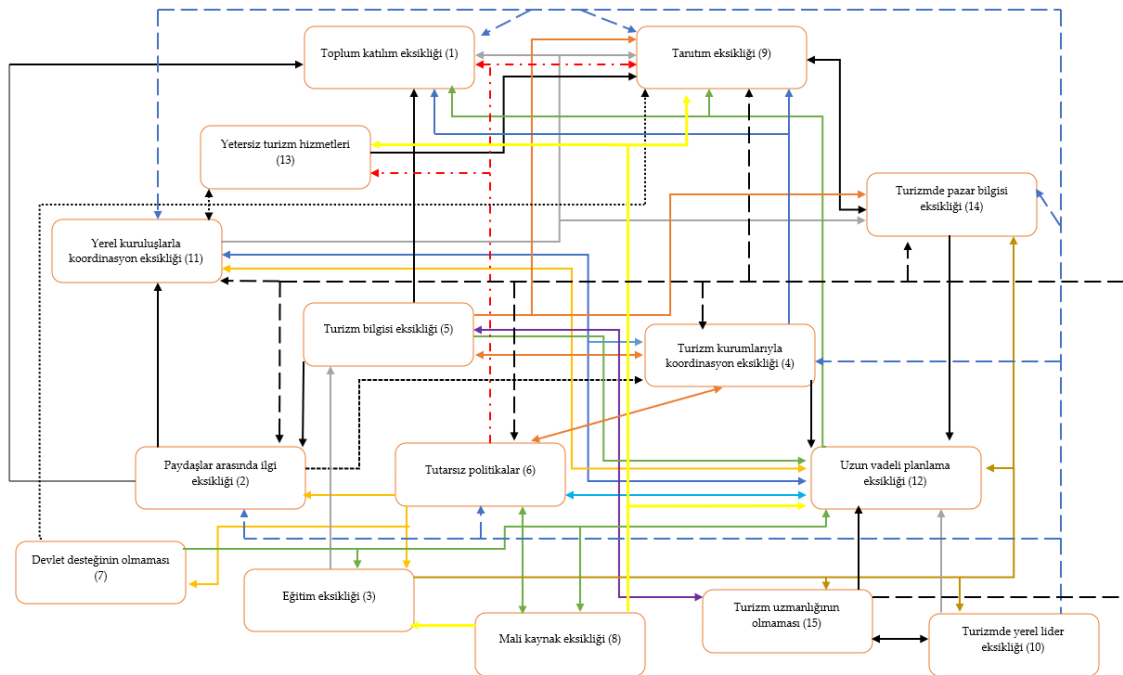
Konik matris, NEM'in satırları ve sütunları boyunca aynı seviyedeki değişkenlerin kümelenmesiyle türetilmektedir (Aiwerioghene vd., 2021). Benzer şekilde, tüm değişkenler Tablo 6'da gösterilen seviye bölümlerine göre birleştirilmiştir. Yapılan bu düzenlemenin ardından, Tablo 7'de gösterilen konik matris elde edilmiştir. Konik matris, daha sonraki aşamalarda (diagraf yapısı ve yapısal modelin oluşturulmasında) kullanılacaktır.

Tablo 7. Konik Matris

TKO Engelleri	E_1	E_9	E_{13}	E_{14}	E_{11}	E_2	E_{12}	E_5	E_4	E_6	E_3	E_7	E_8	E_{10}	E_{15}	İtici Gücü	Seviye Sıra
E_1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	I
E_9	0	1	0	1	0	0	1*	0	0	0	0	0	0	0	0	3	I
E_{13}	0	1	1	1*	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	II
E_{14}	1*	1	0	1	1*	0	1	0	0	1*	0	0	0	0	0	6	II
E_{11}	1	1	0	1	1	0	1	1*	1	1*	0	0	0	0	0	8	II
E_2	1	1*	0	1*	1	1	1*	1*	1	1*	0	0	0	0	0	9	III
E_{12}	1	1	1*	1*	1	1*	1	0	1*	1	1*	1*	1*	0	0	12	III
E_5	1	1	1*	1	1*	1	1	1	1	1*	1*	0	1*	1	1	14	III
E_4	1	1	1*	1*	1	1*	1	1	1	1	1*	1*	1*	1*	1*	15	III
E_6	1	1	1	1*	1	1	1	1*	1	1	1	1	1	1*	1*	15	III
E_3	1*	1*	0	1	1*	1*	1	1	1*	1*	1	0	0	1	1	12	IV
E_7	1*	1	1	1*	1	0	1	1*	1*	1*	1	1	1	1*	1*	14	IV
E_8	1*	1	1	1*	1*	1*	1	1*	1*	1	1	1*	1	1*	1*	15	IV
E_{10}	1	1	1*	1	1	1	1	1*	1	1	1*	1*	1*	1	1	15	IV
E_{15}	1*	1	1*	1	1	1	1	1	1	1	1*	1*	1*	1	1	15	IV
Bağımlılık Gücü	13	14	9	14	12	9	13	10	11	12	9	7	8	8	8	157	

4.5. YTM Tabanlı Model (Diagraf)

Bir önceki adımda elde edilen konik matris referans alınarak (geçişli bağlantılar da dahil) bir başlangıç diagrafı geliştirilmiştir. Söz konusu diagraf düğüm ve çizgilerden oluşmaktadır. Daha sonra geçiş bağlantılarının kaldırılması ve düğümlerin ifadelerle değiştirilmesiyle nihai diagraf elde edilmiştir (Şekil 3).

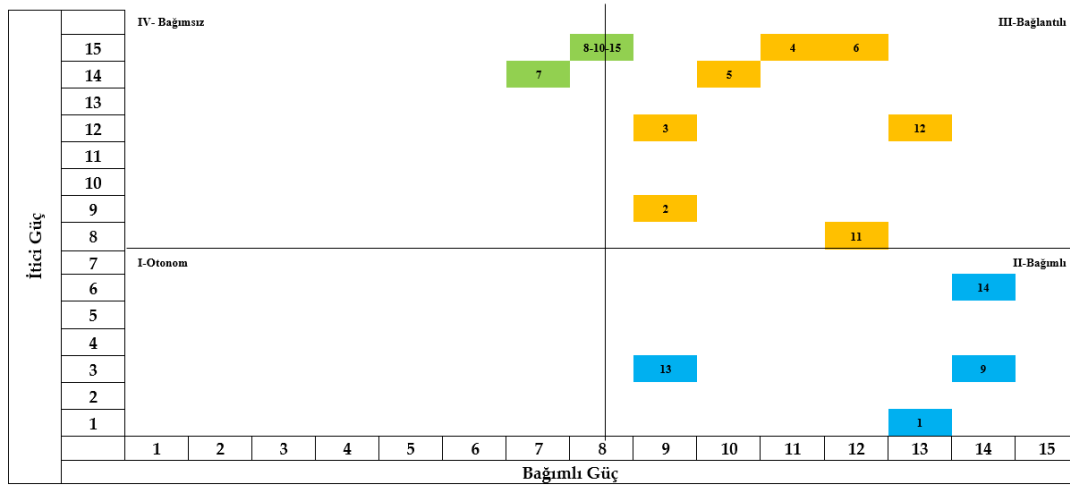

Şekil 3. TKO Engellerinin Yorumlayıcı Yapısal Modeli

4.6. MICMAC Analizi

Araştırmanın son aşamasında MICMAC (Matriced' Impacts Croisé's Multiplication Applique'e a' un Classement) analizi yapılmıştır. MICMAC analizi, tüm TKG engellerini, itici ve bağımlılık güçlerine göre; (I) otonom engeller, (II) bağımlı engeller, (III) bağlantılı engeller ve (IV) bağımsız engeller olmak üzere dört tür sınıra kategorize etmek için kullanılmıştır (Ali vd., 2018). MICMAC analizi bulguları Şekil 5'te sunulmuştur.

Otonom engeller: İlk kümedir ve zayıf itici ve bağımlılık gücüne sahip engelleri içerir (Bakhtari vd., 2021). Bu nedenle, söz konusu TKO engelleri sistem üzerinde daha az etkiye sahiptir. Mevcut araştırmada herhangi bir otonom engel saptanmamıştır.

Şekil 4. MICMAC Analizi

Bağımlı engeller: İkinci kümedir ve zayıf itici ve güçlü bağımlılık gücüne sahip engellerden oluşmaktadır (Bakhtari vd., 2021). Bu nedenle bağımlı engeller, bağımsız veya bağlantı engellerinden etkilenir (Aiwerioghene vd., 2021). Bulgularda E1 (Toplum katılım eksikliği), E9 (Tanıtım eksikliği), E13 (Yetersiz turizm hizmetleri) ve E14 (Turizmde pazar bilgisi eksikliği) bağımlı engeller olarak bulunmuştur. Bu engeller bağımsız kümedeki engellere (7, 8, 10 ve 15) büyük ölçüde bağımlıdır.

Bağlantı engelleri: Üçüncü kümedir ve güçlü itici ve bağımlılık gücüne sahip engellerden oluşmaktadır. Bu engeller, üst ve alt seviye engelleri birbirine bağlamaktadır ve doğası gereği kararsızdırlar (Bakhtari vd., 2021). Bu engeller üzerinde yapılacak herhangi bir işlem, diğer engeller üzerinde olduğu kadar kendileri üzerinde de bir tepki etkisine sahiptir (Ali vd., 2018). Araştırmanın bulgularında E2 (Paydaşlar arasında ilgi eksikliği), E3 (Eğitim eksikliği), E4 (Turizm kurumlarıyla koordinasyon eksikliği), E5 (Turizm bilgisi eksikliği), E6 (Tutarsız politikalar), E11 (Yerel kuruluşlarla koordinasyon eksikliği) ve E12 (Uzun vadeli planlama eksikliği) bağlantılı engeller olarak tespit edilmiştir.

Bağımsız engeller: Dördüncü kümedir ve güçlü itici gücüne fakat zayıf bağımlılık gücüne sahip engellerden oluşmaktadırlar. Bu engeller ana engellerdir ve diğer engelleri yönetme gücüne sahiptirler (Bakhtari vd., 2021). Bağımsız engeller, kendilerine bağımlı olan diğer engelleri de etkilemektedirler (Ali vd., 2018). Araştırmanın bulgularında E7 (Devlet desteğinin olmaması), E8 (Mali kaynak eksikliği), E10 (Turizmde yerel lider eksikliği) ve E15 (Turizm uzmanlığının olmaması) bağımsız engeller olarak saptanmıştır.

5. BULGULARIN TARTIŞILMASI

Bu çalışmada, Ardahan ili turizm gelişiminde TKO'nun önündeki engellerin belirlenmesi, modellenmesi ve analiz edilerek değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, Aref (2011)'in yaptığı çalışmada belirlediği TKO engellerinden uygun görülen 15 engeli Ardahan ili özelinde incelenmiştir. Söz konusu engeller arasındaki hiyerarşik ilişkileri açıklamak için YYM ve bu engellerin, itici ve bağımlılık gücüne göre sınıflandırılmasında MICMAC analizleri kullanılmıştır.

Analizler sonucunda TKO engellerinin 4 farklı hiyerarşik seviyede dağılım gösterdiği elde edilen diagrafla saptanmıştır. Diagrafın en alt seviyesinde (IV. seviye) E3 (Eğitim eksikliği), E7

(Devlet desteğinin olmaması), E8 (Mali kaynak eksikliği), E10 (Turizmde yerel lider eksikliği) ve E15 (Turizm uzmanlığının olmaması) Ardahan ilinde TKO'yu sınırlayan en önemli engeller arasında yer almıştır. Söz konusu engellerden E8, E10 ve E15 diğer bütün engelleri etkilemektedir. Diğer bir deyişle, bu engeller kendileri dışındaki engellerin oluşumunda önemli bir paya sahiptirler. Ayrıca, E7'nin E2 ve E3'ün ise E7, E8 ve E13 dışında diğer bütün engelleri etkilediği saptanmıştır. Eğitim ve yerel liderlik eksikliğinin, turizm gelişimi için önemli bir TKO engeli olduğu daha önceki çalışmalarda saptanmıştır. Ek olarak, devlet desteğinin olmaması, uzmanlık eksikliği ve mali kaynak eksiklikleri Aref'in (2011) organizasyonel düzeyde önemli gördüğü engeller arasındadır. Araştırmanın bu bulguları, literatürdeki diğer çalışmaların (Aref vd., 2009; Aref, 2011; Moscardo, 2005) bulgularıyla tutarlıdır.

Üçüncü seviyede; E2 (paydaşlar arasında ilgi eksikliği), E4 (turizm kurumlarıyla koordinasyon eksikliği), E5 (turizm bilgisi eksikliği), E6 (tutarsız politikalar) ve E12 (uzun vadeli planlama eksikliği) gibi engeller dikkat edilmesi gereken diğer önemli TKO engelleri olarak değerlendirilebilir. Aref (2011) çalışmasında, topluluk üyelerinin karar alma süreçlerine dahil edilmeyişinin önemli bir engel olduğunu fakat uzun vadeli planlama eksikliği ve tutarsız politikaların ise çok fazla öneme sahip olmadığı saptanmıştır. Ayrıca, bilgi eksikliğinin turizm gelişiminin önündeki en temel engellerden biri olduğu belirtilmektedir (Moscardo, 2008). Mevcut araştırmanın bu bulguları Aref'in (2011) bulgularıyla kısmen, Moscardo'nun (2008) bulgularıyla ise tamamen tutarlıdır.

İkinci seviyede E11 (Yerel kuruluşlarla koordinasyon eksikliği), E13 (Yetersiz turizm hizmetleri) ve E14 (Turizmde pazar bilgisi eksikliği) engelleri yer almaktadır. Üçüncü ve ikinci seviye engelleri üst ve alt seviyedeki engellerle ilişki içerisindedir. Moscardo (2005), pazarlama uzmanlığı eksikliğini, çevre ülkelerde uygun turist gruplarını anlama, çekme ve tatmin etme konusundaki başarısızlık olarak tanımlamıştır. Aynı şekilde Aref (2011) pazar bilgisi eksikliğini önemli bir organizasyonel engel olarak saptamıştır. Mevcut bulguların literatürdeki bulgularla tutarlı olduğu görülmüştür.

YYM hiyerarşisinin ortalarında yer alan ikinci ve üçüncü seviye engelleri genel olarak iyi bir itici ve bağımlılık gücüne sahiptirler. Bu engellerden herhangi birinde yapılacak bir iyileştirme, hedefe ulaşmada alt düzey engellerin etkisini zorunlu olarak azaltabilecektir. Hiyerarşinin en üst seviyesinde E1 (Toplum katılım eksikliği) ve E9 (Tanıtım eksikliği) yer almıştır.

Araştırmanın MICMAC analizinde, tanımlanan engeller arasındaki göreceli önem ve karşılıklı bağımlılıklar hakkında çeşitli bulgular elde edilmiştir. Söz konusu bulgular gruplar olarak incelendiğinde:

Birinci grup yani otonom engeller grubunda hiçbir engel yer almamıştır. İkinci grupta yer alan E1 (Toplum katılım eksikliği), E9 (Tanıtım eksikliği), E13 (Yetersiz turizm hizmetleri) ve E14 (Turizmde pazar bilgisi eksikliği) bağımlı engellerdendir. Bu engeller bağımsız ve bağlantı engellerinden büyük ölçüde etkilenmektedirler. Yani Ardahan'da turizm gelişimi için etkin bir tanıtım planlamasının yürütülmesi yine pazar bilgisine sahip olmakla gerçekleştirilebilecektir. Üçüncü grupta; E2 (Paydaşlar arasında ilgi eksikliği), E4 (Turizm kurumlarıyla koordinasyon eksikliği), E5 (Turizm bilgisi eksikliği), E6 (Tutarsız politikalar), E11 (Yerel kuruluşlarla koordinasyon eksikliği) ve E12 (Uzun vadeli planlama eksikliği) gibi engeller bağlantı engelleri olarak tespit edilmiştir. Söz konusu engellerin alt ve üst seviyedeki engelleri birbirine bağlayan istikrarsız değişkenler olduğu bilinmektedir. Bu engeller üzerinde yapılacak herhangi bir işlem, diğer engeller üzerinde olduğu kadar kendileri üzerinde de bir tepki etkisine sahiptir (Ali vd., 2018). Son grupta ise; E7 (Devlet desteğinin olmaması), E8 (Mali kaynak eksikliği), E10 (Turizmde yerel lider eksikliği) ve E15 (Turizm uzmanlığının olmaması) bağımsız engelleri oluşturmaktadır.

Söz konusu engellerin, önemli bir itici güce sahip olması ve kendilerine bağlı engelleri de etkilemesinden dolayı en fazla bu engellere önem verilmesi gerekmektedir.

6. TEORİK VE PRATİK ÇIKARIMLAR

Her bilimsel araştırmada olduğu gibi mevcut araştırma sonuçlarının da hem teorik hem de pratik çıkarımlar sağlayacağı öngörülmektedir. Teorik anlamda ilk olarak, turizm gelişiminin de TKO engelleri Türkiye’de herhangi bir alana uygulanmamıştır. Bu manada çalışmanın literatüre önemli bir katkı sağlayacağı ve TKO konusunun Türkiye’de daha fazla derinleştirilmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir. İkinci olarak araştırmada önerilen metodolojinin Türkiye’de turizm alanında çok fazla kullanılmamış olması mevcut araştırmanın özgün değerini daha da artıracaktır. Bu anlamda turizm alanında çalışacak araştırmacılara ek bilgi ve farkındalık sağlayacağı öngörülmektedir.

Pratik anlamda ise araştırma bulgularının yerel destinasyon paydaşları ve yöneticileri ile turizm planlamacılarına önemli katkılar ve farkındalık sağlayacağı öngörülmektedir. Bulgulara göre, genel anlamda bütün TKO engellerinin turizm gelişiminde olumsuz bir etki yarattığı aşıkardır. Bazı engeller ise önemli olup olmamasına göre daha fazla ön plana çıkmaktadır. Özellikle bağımsız gruptaki engellerin, önemli bir itici güce sahip olması ve kendilerine bağlı engelleri de etkilemesinden dolayı en fazla bu engellere önem verilmesi gerekmektedir. Ardahan ilinde turizm sektörünün yaşadığı en önemli sorunların başında devlet desteği ve ilişkili olarak yatırım eksikliği olduğu bilinmektedir. Bu sorunlar turizmde altyapı eksikliklerinin nedeni olduğu gibi TKO’da da önemli bir neden olarak görülebilir. Çünkü turizmde topluluk kapasitesi oluşturmanın bir mali boyutu da olacaktır. Bu da kamu yatırımlarıyla gerçekleştirilecek bir durumdur. Politika belirleyicilere, hiyerarşinin en alt seviyesinde yer alan engellere öncelikli olarak odaklanılması tavsiye edilir; çünkü yüksek itici güce sahip bu engeller temel engeller olarak kabul edilir. Bu nedenle etkin politikalar ve iyi bir organizasyon yapısına ihtiyaç vardır. Üçüncü seviyede; E2 (paydaşlar arasında ilgi eksikliği), E4 (turizm kurumlarıyla koordinasyon eksikliği), E5 (turizm bilgisi eksikliği), E6 (tutarsız politikalar) ve E12 (uzun vadeli planlama eksikliği) gibi engeller dikkat edilmesi gereken diğer önemli TKO engelleri olarak saptanmıştır. Mevcut bulgulardan, Ardahan ilinde turizm gelişimi için yerel yönetim ve politika belirleyiciler tarafından bilgi, eğitim, uzmanlık, liderlik, koordinasyon ve planlama gibi konulara da önem ve öncelik verilmesi gerekmektedir. Çünkü söz konusu alanlar TKO’nun en önemli yapı taşlarını oluşturmaktadır. İkinci seviyede E11 (Yerel kuruluşlarla koordinasyon eksikliği), E13 (Yetersiz turizm hizmetleri) ve E14 (Turizmde pazar bilgisi eksikliği) engelleri yer almaktadır. Üçüncü ve ikinci seviye engelleri üst ve alt seviyedeki engellerle ilişki içerisindedir. Turizmde bilgi eksikliği destinasyonlarda turizmin sürdürülebilir bir şekilde gelişimini etkileyen önemli sosyo-kültürel unsurlardan biri olarak görülmektedir. Nitekim, literatürde turizm gelişiminin önündeki en temel engelin turizm hakkında bilgi eksikliği olduğu belirtilmektedir (Moscardo, 2008). Bu anlamda Ardahan’da yöre halkının turizm hakkında bilgi sahibi olabilmesi için politikalar geliştirilmelidir. YYM hiyerarşisinin ortalarında yer alan ikinci ve üçüncü seviye engelleri genel olarak iyi bir itici ve bağımlılık gücüne sahiptirler. Bu engellerden herhangi birinde yapılacak bir iyileştirme, hedefe ulaşmada alt düzey engellerin etkisini zorunlu olarak azaltabilecektir. Ek olarak, turizm kararlarına topluluktaki bütün paydaşların dahil edilmesi ve etkin bir turizm tanıtım faaliyetinin yürütülmesi önerilmektedir. Araştırmada elde edilen bütün bulgular, Ardahan’da TKO’nun sistematik bir şekilde uygulanmasına ve buna paralel olarak turizm geliştirme çabalarına temel oluşturacaktır.

7. SINIRLAMALAR VE GELECEK ÇALIŞMALARLA ÖNERİLER

Bu çalışmada, literatürden uyarlanan 15 TKO engeli Ardahan turizmi özelinde incelenmiştir. Mevcut araştırmanın bazı sınırlamaları mevcuttur. İlk olarak, Ardahan'da turizm gelişiminde TKO'yu sınırlandıran başka engeller de olabilir fakat etkisi az olan engeller araştırmaya dahil edilmemiştir. İkinci olarak, engeller arasındaki bağlamsal ilişkiler yazarlar tarafından değerlendirilmiştir. Başka bir deyişle sonuçlar yazarların il turizm gelişimi hakkındaki görüşlerini yansıtmaktadır. Son olarak, turizm gelişiminde TKO'nun etkisi farklı sahalarda farklı yöntemlerle daha fazla araştırılarak konunun literatürü derinleştirilebilir. Ayrıca önerilen YYM metodolojisi farklı yöntemlerle entegre şekilde kullanılarak turizm konu alanına uyarlanabilir.

KAYNAKÇA

- Aiwerioghene, E. M., Singh, M., & Ajmera, P. (2021). Modelling the factors affecting Nigerian medical tourism sector using an interpretive structural modelling approach. *International Journal of Healthcare Management*, 14(2), 563–575.
- Akbulak, C. (2016). Ardahan İlinde Kırsal Turizm Potansiyelinin Sayısallaştırılmış SWOT Analizi ile Değerlendirilmesi. *HUMANITAS-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(07), 1–30.
- Akkuş, G., & Güçtemur, S. (2021). Yalnızçam Uğurludağ kış sporları turizm merkezinin potansiyeli ve bölge ekonomisine etkisine yönelik paydaş görüşlerinin değerlendirilmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 30, 309 - 330.
- Ali, S. M., Arafin, A., Moktadir, M. A., Rahman, T., & Zahan, N. (2018). Barriers to reverse logistics in the computer supply chain using interpretive structural model. *Global Journal of Flexible Systems Management*, 19(1), 53–68.
- Ansari, M. F., Kharb, R. K., Luthra, S., Shimmi, S. L., & Chatterji, S. (2013). Analysis of barriers to implement solar power installations in India using interpretive structural modeling technique. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 27, 163–174.
- Apalı, Y. (2015). Ekoturizmin Sosyolojik Açından Değerlendirilmesi ve Ardahan'ın Ekoturizm Potansiyeli. *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 111 - 124.
- Aref, F. (2011). Barriers to community capacity building for tourism development in communities in Shiraz, Iran. *Journal of Sustainable Tourism*, 19(3), 347–359.
- Aref, F., & Redzuan, M. B. (2009a). Community capacity building for tourism development. *Journal of Human Ecology*, 27(1), 21–25.
- Aref, F., Redzuan, M., & Emby, Z. (2009). Assessing Community Leadership Factor in Community Capacity Building in Tourism Development: A Case Study of Shiraz, Iran. *Journal of Human Ecology*, 28(3), 171–176.
- Ayaz, N., & Parlak, U. (2019). Kırsal Alanlarda Yaşayan Yerel Halkın Kişilik Tipleri ve Turizm Algısı. *Journal of History Culture and Art Research*, 8(3), 480-494.
- Bakhtari, A. R., Waris, M. M., Sanin, C., & Szczerbicki, E. (2021). Evaluating industry 4.0 implementation challenges using interpretive structural modeling and fuzzy analytic hierarchy process. *Cybernetics and Systems*, 1–29.
- Bourke, L., & Luloff, A. E. (1996). Rural tourism development: Are communities in southwest rural Pennsylvania ready to participate? *Practicing Responsible Tourism: International Case Studies in Tourism Planning, Policy, and Development*, 277–295.
- Çakırlı, M. Y., Usta, S. K., & Serdarasan, Ş. (2020). Kurumsal kaynak planlama uygulamalarında karşılaşılan engellerin yapısal modellemesi ve analizi. *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 26(4), 799–811.

**Yorumlayıcı Yapısal Modelleme (YYM) ile Ardahan ili Turizmde Topluluk Kapasitesi Oluşturmayı (TKO)
Sınırlayan Engellerin Analizi**

- Çalışkan, A. (2020). Müşteri Odaklı Et Tedarik Zincirlerinde Başarı Kriterlerinin Değerlendirilmesi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18, 425–438.
- Çimen, H. (2014). Ardahan'ın turizm potansiyeli. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1(21), 100-108.
- Çimen, H. (2016). Gastronomi turizmi açısından Ardahan mutfağının önemi. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 32(32), 307-315.
- Chandramowli, S., Transue, M., & Felder, F. A. (2011). Analysis of barriers to development in landfill communities using interpretive structural modeling. *Habitat International*, 35(2), 246–253.
- Chauhan, A., Singh, A., & Jharkharia, S. (2018). An interpretive structural modeling (ISM) and decision-making trail and evaluation laboratory (DEMATEL) method approach for the analysis of barriers of waste recycling in India. *Journal of the Air & Waste Management Association*, 68(2), 100–110.
- Faisal, M. N. (2010). Analysing the barriers to corporate social responsibility in supply chains: an interpretive structural modelling approach. *International Journal of Logistics: Research and Applications*, 13(3), 179–195.
- Ghaderi, Z., Abooli, G., & Henderson, J. (2018). Community capacity building for tourism in a heritage village: the case of Hawraman Takht in Iran. *Journal of Sustainable Tourism*, 26(4), 537–550.
- Govindan, K., Palaniappan, M., Zhu, Q., & Kannan, D. (2012). Analysis of third party reverse logistics provider using interpretive structural modeling. *International Journal of Production Economics*, 140(1), 204–211.
- Hilderbrand, M. E., & Grindle, M. S. (1994). *Building sustainable capacity: challenges for the public sector*. Paper prepared for the United Nations Development Programme, Pilot Study of Capacity Building (INT/92/676).Cambridge.
- Karadayı Usta, S. (2019). An interpretive structural analysis for industry 4.0 adoption challenges. *IEEE Transactions on Engineering Management*, 67(3), 973–978.
- Khan, I., & Rahman, Z. (2015). Brand experience anatomy in retailing: An interpretive structural modeling approach. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 24, 60–69.
- Kılıç, B. (2020). Destinasyon markalaşmasında logo ve amblemler: Ardahan kent örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(4), 3591-3611.
- Koutra, C., & Edwards, J. (2012). Capacity Building through Socially Responsible Tourism Development: A Ghanaian Case Study. *Journal of Travel Research*, 51(6), 779–792.
- Kumar, S., Shukla, G. P., & Sharma, R. (2019). Analysis of key barriers in retirement planning: An approach based on interpretive structural modeling. *Journal of Modelling in Management*, 14(4), 972-986.
- Laverack, G., & Thangphet, S. (2009). Building community capacity for locally managed ecotourism in Northern Thailand. *Community Development Journal*, 44(2), 172–185.
- Malek, J., & Desai, T. N. (2019). Interpretive structural modelling based analysis of sustainable manufacturing enablers. *Journal of Cleaner Production*, 238, 117-196.
- Moscardo, G. (2005) Peripheral tourism development: Challenges, issues and success factors. *Tourism Recreation Research*, 30(1), 27-43.
- Moscardo, G. (2008). Community capacity building: An emerging challenge for tourism development. In G. Moscardo (Ed.), *Building community capacity for tourism development* (pp. 1–15). Wallingford: CABI.
- Özbay, G., Semint, C., & Semint, S. (2020). Ardahan gastronomik yapısı içinde bir kış lezzeti: Ardahan kazı. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(2), 675-687.
- Ravi, V., & Shankar, R. (2005). Analysis of interactions among the barriers of reverse logistics. *Technological Forecasting and Social Change*, 72(8), 1011–1029.

- Sadeh, E., & Garkaz, M. (2019). Interpretive structural modeling of quality factors in both medical and hospitality services in the medical tourism industry. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 36(2), 253–267.
- Saka, A. B., & Chan, D. W. M. (2020). Profound barriers to building information modelling (BIM) adoption in construction small and medium-sized enterprises (SMEs): An interpretive structural modelling approach. *Construction Innovation*, 20 (2), 261-284.
- SEGE. (2017). *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması*. T.C Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü Yayınları, 3, ISBN: 978-605-7679-02-4.
- Shrivastava, A., & Singla, H. K. (2020). Analysis of interaction among the factors affecting delay in construction projects using interpretive structural modelling approach. *International Journal of Construction Management*, 1–9.
- Sood, J., Lynch, P., & Anastasiadou, C. (2017). Community non-participation in homestays in Kullu, Himachal Pradesh, India. *Tourism Management*, 60, 332–347.
- Timothy, D. J., & Tosun, C. (2003). Arguments for community participation in the tourism development process. *Journal of Tourism Studies*, 14(2), 2–15.
- Ünlü, D. B., & Tosun, Ö. (2018). Lojistikte Taşıma Modu Seçim Kararına Etki Eden Faktörlerin Analizi. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 531–551.
- Valmohammadi, C., & Dashti, S. (2016). Using interpretive structural modeling and fuzzy analytical process to identify and prioritize the interactive barriers of e-commerce implementation. *Information & Management*, 53(2), 157–168.
- Wu, C. C., & Tsai, H. M. (2016). Capacity building for tourism development in a nested social-ecological system-case study of the South Penghu Archipelago Marine National Park, Taiwan. *Ocean and Coastal Management*, 123, 66–73.
- Yadav, N., Sahu, N. C., Sahoo, D., & Yadav, D. K. (2018). Analysis of barriers to sustainable tourism management in a protected area: A case from India. *Benchmarking An International Journal* 25(6):1956-1976.
- Yang, F., & Zhang, X. (2017). Analysis of the barriers in implementing environmental management system by interpretive structural modeling approach. *Management Research Review* 40(13):1316-1335.
- Yılmaz, İ., & Çalışkan, C. (2015). Turizm potansiyeli olan bölgelerde toplumsal kapasite algısı: Adıyaman örneği. *Journal of Yasar University*, 10(39), 6555-6611.